

## ROSONCZY ILDIKÓ Segesvár és az oroszok<sup>1</sup>

Az 1849. július 31-i segesvári ütközetet nemzeti emlékezetünk sorsfordító vereségként tartja számon. Az ódon szász város neve Mohácséhoz hasonlóan tragédiát felidéző jelkép, holott Bem Segesvárnál elszenvedett veresége súlyos volt ugyan, de nem sorsfordító. Az erdélyi magyar hadseregnek kevesebb, mint egy tizede vett részt az ütközetben, és Bem orosz ellenfele, Lüders tábornok Segesvárról csak augusztus 2-án kerekedett fel, hogy elinduljon a vert magyar sereg nyomában Székelykeresztúr és így a Székelyföld felé. Rosszul számított. Ezen a napon ugyanis Bem már éppen az ellenkező irányba tartott: augusztus 1-jén Marosvásárhelyről az oda befutott beszercei és kolozsvári hadosztály csapataival egyesülve Nagyszebenet vette célba, s augusztus 5-én Erdélyben utolsó nagy győzelmét aratva el is foglalta a várost.

Mind a mai napig elég egy újságcikk, újnak hirdetett kutatásokon alapuló könyvecske, szenzációhajhász bejelentés ahhoz, hogy ismételten fellángoljon a vita arról, mi és hogyan történt Segesvárnál 1849 júliusának utolsó napján. A közérdeklődés magyarázata, mint tudjuk, az, hogy Petőfit ott látták élve utoljára, és holtteste nem került elő.

A költő életét és halálának körülményeit kutató Dienes András<sup>2</sup> szerint legalább hétszáz leírása van az ütközetnek. Ez a hatalmas mennyiség azt sugallja, kisebb részleteiben is könnyen megismerhető, feldolgozható és elemezhető volt a története. Azonban ez korántsem igaz.

A legértékesebb források a szemtanúk, a résztvevők azonnali beszámolóí vagy a részletes jelentések lennének. Magyar részről azonban ilyenek nincsenek. És nemcsak egykorú magyar résztvevői vagy szemtanúi beszámolóik nem születtek, de a felgyorsuló események sodrában részletes hivatalos jelentés, haditudósítás sem készült már az ütközettről.

A tengernyi magyar visszaemlékezés évekkkel, sőt évtizedekkel későbbi időből származik, s nem elsősorban magával az ütközetrel, hanem Petőfi eltűnésével foglalkozik. Pákh Albert, a Vasárnapi Ujság főszerkesztője 1860. október 14-én tette közzé arra vonatkozó felhívását, hogy az egykori szemtanúk jelentkezzenek, valljanak, mit tudnak a költő sorsáról, mert ideje leszámolni azokkal a mendemondákkal, amelyeket részint jóakarattal, de „többnyire rövidlátóság s nemritkán szándékos áltatás koholt vég nélküli ámitásunkra”. A felhívásra és a későbbi években is nagy számban papírra vetett visszaemlékezések értéke azonban sok esetben igencsak kétes. Mert ahogy múltak az esztendőik, egyre nehezebb volt felidézni a történeteket, a hangsúlyok eltolódtak, az árnyalatok összerosódtak, s a fakuló emlékek közé a másoktól szerzett információk saját élményként épültek be. Egyre szaporodtak azok, akik menekülni, akik elesni látták, sőt, akik menteni próbálták a költőt. Így Petőfi Segesvárnál egy időben különböző öltözetet viselt, különböző irányokban menekült, s egyszerre több helyen esett el. Vagyis annak az óhajnak, hogy meg kell találni a költő sírját, sokan akartak eleget tenni, és azt mondták fel, amit a közvélemény hallani akart tőlük. A legtöbb visszaemlékezés középpontjába így került Petőfi, aki csupán szemlélője volt az ütközetnek. Az emlékeiket idézők a küzdelem részleteit pedig a hadtörténész Gyalóky Jenő megállapítása szerint mozgatható színpalakhhoz hasonlatosan ide-oda tologatták, hogy megtalálják a legmegfelelőbb helyszínt a költő halálához. Ezt az értékét tekintve rendkívül egyenetlen memoáriródmalmat Dienes András áttekinthette és alaposan megsűrte. Ő is elsősorban a költő eltűnésének körülményeit próbálta rekonstruálni,<sup>3</sup> de természetesen az ütközet lefolyását szintén tárgyalta, mégpedig Gyalóky 1932-ben írt szakszerű elemzése alapján,<sup>4</sup> amelyet néhány mozzanatában új forrásokkal egészített ki, de fő vonalakban elfogadott. A szabadságharcról megjelent munkák részletesebb leírásai azóta is jórészt Gyalóky kutatási eredményeire és tanulmányára épülnek, mert a csatateret az évtizedek

1 Bővebben, jegyzetekkel: *A segesvári ütközet és Lüders tábornok újravolt jelentései*. Hadtörténelmi Közlemények 2013/3. 719–748.

2 Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban*. Budapest, 1958.

3 Dienesnek a költő halála körülményeire vonatkozó adatait és következtetéseit a közelmúltban Hermann Róbert újabb vizsgálat alá vette, és kételyeit fogalmazta meg velük kapcsolatban. Hermann Róbert: *A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála – A kutatás kérdőjelei*. Hadtörténelmi Közlemények. 2012. 2. szám. 437–462. Ld. korábban uő.: *Jelentés a Magyar Tudományos*

*Akadémia Petőfi Bizottságának munkájáról. A Bizottság állásfoglalása a Morvai Ferenc által benyújtott újabb „bizonyítékokról”*. In: *Nem Petőfi!* (szerk.: Kovács László) Budapest, 1992. 258–259. Petőfi halálának körülményeiről és a hadifogyó-kérdésről ld. a Magyar Napló 2012. márciusi–júniusi számaiban Hermann Róbert, Kedves Gyula, Kovács László, Rosonczy Ildikó és Szűcs Gábor részvételével közölt vitát.

4 Gyalóky Jenő: *A segesvári ütközet (1849. július 31.)*. Hadtörténelmi Közlemények 1932. 187–235.

alatt egyre inkább beborító misztikus ködöt – felkutattva a bécsi Kriegersarchivban az ütközetre s az abban részt vevő csapatokra vonatkozó iratokat – szigorú ítésként Gyalókay Jenő oszlatta el.

Ismeretes történelmi körülmények miatt azonban sem Gyalókay Jenő, sem Dienes András, sem más magyar történészek számára nem volt elérhető korábban a szabadságharc leverésére vonatkozó orosz levéltári anyag (Andics Erzsébet és Pach Zsigmond Pál kivételét jelentett a korszakra vonatkozóan), sőt esetenként még a XIX. századi orosz kiadványok megszerzése is reménytelen vállalkozásnak bizonyult, vagy legalábbis nehézségekbe ütközött számukra. (Például ilyen volt az orosz hadtörténész, I. I. Oreusz munkája az 1849-es hadjáratról vagy A. A. Nyepokojcsickij kötete az erdélyi hadműveletekről. Ezek a művek ma már magyarul is olvashatók.) A Klebelsberg-öztöndíjnek köszönhetően lehetőségem nyílt arra, hogy a moszkvai Orosz Állami Hadtörténelmi Levéltárban hosszabb ideig kutathassak. Ez a levéltár, amely I. Péter bizalmasának, F. J. Lefortnak a XVII. század végén épült palotájában kapott otthont, az Orosz Birodalom katonai igazgatásának, hadszerzetének, háborúinak kb. 1918-ig keletkezett hatalmas iratanyagát őrzi. Közte természetesen az 1849-es magyarországi hadjárat iratait is. Összesen öt hónapot töltöttem az orosz fővárosban úgy, hogy a hétvégék és a munkaszüneti napok kivételével minden nap délelőtt tíztől délután ötig a levéltár kutatótermében ültem. Hogy mire volt elég ez az idő? Sok mindenre, és sok mindenre nem. Arról megbizonyosodhattam, hogy a levéltár rendezett anyaga hozzáférhető, kutatható, az orosz kollégák segítőkészek. A kutatónak, hogy eligazodjék, persze ismernie kell azt a több mint másfél száz évvel ezelőtti világot, amelyben ezek az iratok megszülettek. Azt, hogy milyen hierarchia szerint és hogyan működtek az egykori hivatalok, hová, milyen iratok kerülhettek, hol őrizhették meg őket. Borzasztóan száraz és unalmasnak látszó mesterség, de mögötte ott lüktet az élet. Ebben az esetben a magyar történelem hatalmas fordulatokat hozó hónapjainak, szívszorító küzdelmeinek, reményeinek, tragédiáinak lenyomatait az orosz levéltárban őrzött megsárgult papírlapok, a vaskos kötetekbe fűzött jelentések és levelek, amelyeket hol kézbe fogva, hol – állagvédelem miatt – csak mikrofilmen olvashattam.

5 *Correspondence Relative to the Affairs of Hungary 1847–49, presented to Both Houses of Parliament by Command of Her Majesty, 15 August 1850.* London 1851. 337–339. és 358–363. (Ez utóbbiban a segesvári ütközetre vonatkozó rész: 358–359.)

2012 nyarán sikerült megtalálnom a segesvári ütközetről Alekszandr Nyikolajevics Lüders tábornoknak a Magyarországra bevonult orosz haderő főparancsnokához, Ivan Fjodorovics Paszkevicz tábornaghoz intézett eredeti jelentését és annak kiegészítését. Bem altábornagy orosz ellenfelének jelentése augusztus 2-án Segesváron kelt. Lüders később, Nagyszebenben augusztus 9-én írott jelentésében visszatért a segesvári ütközetre, és további részleteket közölt róla.

Persze rögtön felvetődik a kérdés, van-e valami hozadéka a Lüders-jelentések előkerülésének, hiszen tartalmuk a magyar történettudomány számára régen ismert: a szentpétervári angol követ 1849. augusztus 16-i és augusztus 24-i Lord Palmerston angol külügyminiszterhez írt jelentéseinek mellékleteként nyomtatásban már 1851-ben napvilágot láttak egy angol dokumentumgyűjteményben.<sup>5</sup> Természetesen Gyalókay Jenő is felhasználta ezt a kiadványt. És természetesen az angol követ nem magukat a jelentéseket küldte el külügyminiszterének, hanem az azok alapján készült és nyomtatásban kiadott hivatalos haditudósítások francia fordítását.

Lüders jelentései az orosz fél erejét, tevékenységét, csapatainak mozgását illetően a legfontosabb dokumentumok. És csupán ez a két Lüders-jelentés, valamint az egyik osztrák összekötő tiszt, Franz Dorsner ezredes augusztus 1-jén Segesváron kelt jelentése az, amely közvetlenül az ütközet után született, így a történetekre vonatkozóan elsőrangú forrás. Természetesen így ítélte meg Gyalókay Jenő (aki Bécsben az azóta már közölt Dorsner-jelentésre rábukkant), és így gondolta Dienes András is. Most láthattam, hogy az eredeti jelentések lényegében semmilyen új adalékot nem tartalmaznak a nyomtatásban megjelent tudósításhoz képest. Mégis érdemes volt tüzetesen végigolvasni őket, mert néhány olyan mozzanatot, amelyeket Gyalókay Jenő a rendelkezésére álló források alapján nem tudott tisztázni, más, azóta hozzáférhetővé vált orosz forrásokkal együtt és azoktól alátámasztva megvilágítanak, és bizonyos félreértéseket eloszlatnak. Tehát az ütközet történetének részbeni újraírását teszik szükségessé. Az ütközet történetét pedig már csak azért is érdemes újra végigkövetni, hogy lássuk, az orosz ellentámadás után mekkora esélyük volt a gyalogos honvédeknek és a küzdelmet órák óta figyelő érdeklődőknek a menekülésre.

Az Erdélybe benyomult orosz erők élén álló Lüders gyalogsági tábornok és az erdélyi magyar hadsereg parancsnoka, Bem József honvéd altábornagy első ízben Segesvárnál kerültek egymással szembe.

Az orosz hadvezetés eredetileg úgy tervezte, hogy az Erdélybe betörő orosz sereg mintegy három hét alatt leszámol Bemmel, és megjelenik az Alföldön, hogy a magyarországi főhadiszíntéren biztosítson támogatást a szövetséges osztrák és orosz főhadsegregnek. Lüders azonban egy hónappal rá, hogy átlépte az erdélyi határt, még csak Nagyszebenig jutott. Itt olyan hírek futottak be hozzá, hogy Bem vezérletével az egész Székelyföld felkelt, ezért úgy döntött, visszafordul keletnek, és három támadó oszloppal „megpróbálja véglegesen megfékezni a nyughatatlan székelyeket”. Ő maga Nagyszeben a lublini és a zamości vadászrezdekéből, az 5. utász- és az 5. lövészszázalójából, a nassau herceg nevét viselő odesszai dzsizidászrezdekből, az 1. doni kozákrezdekből, a 3. és a 4. nehézüztegből, a 7. könnyűüztegből, a 6. könnyűüzteg egy osztályából és a 9. lovasüzteg egy osztályából, valamint a 14. mozgó tüzéreztepből, a 14. hadihídkezletből és a mozgó kórházból álló oszlop élén július 26-án hagyta el. Július 29-én vonult be Segesvárra, ahol csapatainak pihenőt rendelt el, nemcsak a hosszú menetek miatt, hanem azért is, hogy erősítésként bevárja Dyck vezérőrnagy Fogarasból elindult oszlopát. (A harmadik oszlopnak, élén Eduard Clam-Gallas cs. kir. altábornaggyal Brassóból Kézdivásárhely és Csíkszereda felé kellett elindulnia.) A magyarokról kapott bizonytalan hírekből Lüders csak annyit tudott kihámozni, hogy Marosvásárhelyen és Udvarhelyen jelentős erők gyülekeznek, maga Bem pedig Marosvásárhelyen van. Az orosz parancsnok ennek megfelelően csapatait kétfelé osztotta: Segesvártól a Marosvásárhely felé vezető útra a 9. lovasüzteg osztályával a nassau herceg nevét viselő dzsizidászrezd négy százada, a 3. és 4. nehézüztegekkel a zamości vadászrezd, három kozákuszotnya, valamint az 5. utászszázalój három százada került. Segesvártól keletre, az udvarhelyi úton a lublini vadászrezd, az 5. lövészszázalój, a nassau hercegről elnevezett dzsizidászrezd négy százada, a 7. könnyűüzteg, a 6. könnyűüzteg egy osztálya, három kozákuszotnya, valamint egy utászszázad kapott elhelyezést. A marosvásárhelyi úton elhelyezett csapatoktól egy kozákuszotnya megfigyelés alatt tartotta a fogarasi utat, a szekérvonat és az összes felszerelés pedig a medgyesi úton maradt ugyancsak egy kozákuszotnya fedezete mellett. A főhadiszállás a városban telepedett meg. A marosvásárhelyi és az udvarhelyi úton erős kozákjárőrök cirkáltak. Lüders elsősorban a Marosvásárhely felől befutó útra fordít-

totta a figyelmét. Udvarhely felől kevésbé számított támadásra, mert úgy vélte, hogy a magyarok bizonyára tudnak Dyck vezérőrnagy oszlopáról, s nyilván tartanak az oldaltámadástól.

Lüders oszlopa a becslések szerint Segesvárnál összesen 9100–9200 főt számlált, ennek mintegy a fele, 4500–4600 fő került az udvarhelyi útra, az ütközet kezdetén 12 löveggel. Ezzel az erővel szemben Bem, aki – számítva Kemény Farkas ezredes különítményére Marosvásárhely felől és Dobay József ezredesére Kőhalom felől – ütközben még egy zászlóaljat visszaküldött Gál Sándor ezredesnek az Olt mentén felfelé hátráló serege támogatására, csak 2400 fős gyalogságot, 470–480 fős lovasságot, 16 löveget, mellettük 240–250 főt állíthatott csatasorba, vagyis összesen 3100–3200 embert. Az oroszok, mint általában, ebben az esetben is legalább duplájára becsülték a magyar erők létszámát.

Bemmel szemben Lüders és vezérkari főnöke, Grigorij Jakovlevics Szkarjatyin vezérőrnagy helyezte el a csapatokat: a jobbszárnyra, a Segesvári-erdőbe gyalogosok, lövészek és vadászok kerültek, középre egy könnyűüzteg, a Küküllőre támaszkodó balszárnyra pedig négy dzsizidász- és három kozákuszotnya állt fel. Az orosz állás kulcsa a jobbszárnyon volt. „Ha az ellenség birtokba veszi ezeket a magaslatokat, akkor Segesvár előtt nem tudjuk magunkat tovább tartani. (...) Az egész küzdelemnek a jobb oldali magaslatokra kellett összpontosulnia” – írja 1859-ben Szentpéterváron megjelent visszaemlékezésében Dmitrij Ivanovics Daragan orosz ezredes. Oda is összpontosult, Bem az ütközet folyamán végig onnan próbálta meg leszorítani az oroszokat, hogy benyomulhasson a városba.

Szkarjatyin, aki 1849 telén már Erdélyt a maga különítményével megjárta, s a Nagyszeben március 11-én elfoglaló Bem elől osztrák szövetségesei támogatására hiába várva, kénytelen volt Havasalföldre visszahúzódnival, rögtön az ütközet elején az egyik első, visszapattanó magyar ágyúgolyótól súlyosan megsérült, s néhány órával később meg is halt. Lüders Szkarjatyin sebesülése után védekezésre utasította csapatait, maga pedig visszatért a marosvásárhelyi útra, hogy biztonságba helyezze szekérvonatát, a mozgó kórházat s a műszaki parkot, és hogy előnyösebb állást foglaljon el. Úgy vélte, a magyarok fő támadása itt várható, az „Udvarhely felőli előrenyomulás pedig csak félrevezető manőver”. De mivel sorra futottak be hozzá a hírek arról, hogy a magyar

támadás a város túlfelén egyre veszélyesebb méreteket ölt, arról pedig a kozák járőrök jelentése alapján megbizonyosodott, hogy a Marosvásárhely felőli úton nem fenyegeti támadás, visszatért az ütközet helyszínére, és az itteni tartalékokból támogatást küldött a Segesvári-erdőben szorongatott orosz vadászokhoz.

A segesvári ütközet történetét úgy ismertük, hogy az orosz parancsnok a marosvásárhelyi útról egy nehézüteget és két zászlóalj a városon át a csatamezőre rendelt. A szemben álló felek erőviszonyait tekintve komoly erősítésről van szó, a két zászlóalj nyolc százada kb. 1400 főt számlálhatott, akik a lovak vontatta nyolc tizenkét fontos löveget, annak felszerelését és mintegy 190–200 fős kezelőszemélyzetét követték.

Az orosz források vizsgálata alapján azonban úgy látjuk, hogy Lüders nem merete meggyengíteni ennyire a város északnyugati felén hagyott csapatait, sőt felkészült arra is, hogy esetleg kénytelen lesz az udvarhelyi útról a városon keresztül visszavonulni. Ezért két zászlóalj egy fél nehézüteggel még az ütközet első felében Segesvártól nyugatra, a városból kivezető úttal szemben emelkedő magaslatra állított fel, szekérvonattal pedig a várostól mintegy három kilométerrel hátrább küldte, mégpedig a medgyesi út kaptatóján emelt védművekhez. Ezt a megkerülhetetlennek ítélt sáncrendszert Bem alakította ki 1849. március elején, amikor a veszített medgyesi ütközet után Segesvárra hátrált. Ahogy a már idézett Daragan írja, ez a „nevezetes” állás ijesztette meg a télen Puchner tábornokot, „aki megpróbálta megkerülni, és nekifogott annak a szerencsétlen mozdulatnak Kapus és Apold felé, amely hadseregének pusztulásához vezetett.” Mint tudjuk, amíg Puchner Antal cs. kir. altábornagynak, az erdélyi osztrák csapatok parancsnokának katonái alig járható kerülő utakon, sártengerben evickéltek, addig Bem március 9-én az országúton elindult egyenesen Nagyszeben felé, és be is vette a várost.

Ugyancsak Daragan jegyezte fel Lüdersnek azokat a szavait, amelyeket az ütközet elején, az udvarhelyi út fölött emelkedő dombon még talán Szkarjatyinhoz intézett: „Önt itt hagyom. Próbálja tartani magát. A végsőkéig tartson ki. További erősítést nem tudok Önnek adni. Ha kénytelen lesz visszavonulni, azon a város mögötti hegyen veszem Önt fel. Ha onnan is vissza kell majd vonulnunk, a következő magaslat, ahol szekérvonatusunk áll, az lesz a harmadik, és egyben az utolsó állásunk, ahová nem fogom az ellenséget odaengedni.”

Az orosz források tehát azt bizonyítják, hogy a többször említett két zászlóalj és az ágyúkat Lüders nem a csataterén vetette be, hanem az esetleges visszavonulásra is készülve a város nyugati kijáratánál helyezte át egy másik állásba őket. Gyalogsági erősítésre nem is volt szüksége, mert csapatai a Segesvári-erdőben folyamatosan tülerőben voltak, és hátul négy gyalogosszázada és egy utászszázada végig tartalékban maradt. A tüzérségi erősítés viszont feltétlenül szükséges volt, ami a magyar tüzérség eredményességét bizonyítja. Egy nehézüteget át is hozott, amelynek döntő szerepe volt az orosz ellentámadás előkészítésében. Ez az üteg délután négy óra tájban ért a helyszínre, felváltotta a mintegy hét órája harcban álló, lőszeréből is kifogyott 7. könnyűüteget, s már első lövéseivel levegőbe röpítette a magyarok két löszeres kocsját. Amíg az oroszoknak megvolt a lehetőségük erre a tüzérségi utánpótlásra, addig az egész nap helyt állt magyar tüzérség súlyos veszteségeit (a gyors és tartós tüzeléstől négy Gábor Áron-féle ágyú már délután egykor megrepedt) nem volt mivel pótolni.

A mindent elsőprő orosz ellentámadás öt óra tájban következett be, és összeroppantotta az addig elszántan küzdő kis magyar sereget. Mivel a front hat-hét órán keresztül szinte nem mozdult se előre, se hátra, a nagy erejű ellentámadás váratlanul és készületlenül érte a magyarokat. Nemcsak a küzdelem résztvevőit, hanem a Fehéregyháza közelében órák óta szemlélődőket is. Vagyis a bekövetkező vereségnek nem volt különösebb előjele. Bem mindenáron ki akarta kényszeríteni a döntést, többször megújította a Segesvári-erdőben az orosz jobbszárny elleni támadást, ahová újabb gyalogosszázadokat vezényelt a maga jobbszárnyáról.

Mivel a visszavonulás eshetősége nem merült fel, a hirtelen összeomlás következménye fejvesztett menekülés lett. A magyar balszárnyon, ahol „a fák között fölbresztett visszhang egész ideig hallatta vitézeink bátor csatakiáltását, (...) most egyszerre zavart és félelmet jelentő kiáltások, vegyítve a muszkák ordításával törtek elő”, majd „a legborzasztóbb rendtelenségben – fölvert rajként – az észvesztő rémület vad futásával láttam csapatainkat az erdőből kiomlani, nyomban űzve az oroszok diadalmas rohamoszlopai által.” A jobbszárnyon „huszáraink sikertelen támadása után nagy tömegben fellobogózott lándzsa-erdővel vágattak az orosz uhlan ezredei, zilált gomolyba gyűrt katonáinkat maguk előtt söpörték” – emlékszik vissza

Gyalókey Lajos honvédszázados, a többször említett Gyalókey Jenő hadtörténész apja, bevallva, hogy „...látva ezereknek örült futását, a mindent cserben hagyó, a csakis bőrét féltő menekülés ijesztő jeleneit, egy kitört vihar süvöltése, földet rengető dörgés között, először éreztem szívemet görcsös szorongással vonaglani, most először gyakorolt a demoralizáció ragályos befolyása oly zsidbasztó hatást gondolataimra, minőt sohasem éreztem”. Vagyis a Segesvári-erdőből kiszorított magyar gyalogság nyomában ott voltak az orosz vadászok, a másik szárnyon pedig az orosz lovasság lendült támadásba. Tegyük hozzá, hogy Gyalókey mégis megpróbálta a futókat megállítani: kardot rántott, Bem parancsára sorakozást vezényelt, az eszeveszetten menekülők azonban elsodorták.

A magyar történetírás szerint ezekben a válságos pillanatokban a Küküllő jobb, vagyis túlsó partján feltűnt egy dzsidásszázad is, amely az oroszok marosvásárhelyi úton álló csapataitól érkezett, és átkelve a folyón, már Fehéregyházától délre vágta el a menekülés útját.

„Az ellenség futott, a dzsidások és a kozákok üldözték, elvágta útját, szárnyait megkerülték, és visszavetették jobbra az országúttól és Fehéregyházától, amely utóbbi számukra még valami fedezéket nyújthatt volna. Ekkor a falu fölötti dombon a menekülők szörnyű mézszárlása ment végbe” – számol be Daragan az öldöklésről. (Ez a falu fölötti domb Fehéregyházától délre volt. Itt az addig harcban álló, most már futó honvédek, huszárok és Bem kíséretének tagjai eshettek áldozatul. A Fehéregyháza előtt, a Sárpatok hídjánál szemlélődők nem errefelé, hanem minden bizonnyal a falun át próbálták egérutat nyerni.) „Véres bosszút álltak a vitéz nassau dzsidások a szeretett Szkarjatyin tábornok haláláért” – kommentálja az osztrák összekötő tisz, Franz Dorsner a mézszárlást. (Ezek a dzsidások a nálunk elterjedt hiedelemmel ellentétben nem lengyelek voltak. Az ezred 3. kozák ezredként jött létre, 1817-ben bugi kozákokkal kiegészítve alakult át a 2. bugi, 1830-tól pedig odesszai dzsidásezreddé. Tulajdonosa 1843-tól Adolf nassau herceg, I. Miklós bátyja, Mihály nagyherceg lányának férje volt.) Fehéregyházát hamarosan az orosz gyalogság vette birtokba. Az üldözésnek a beköszöntő sötétség vetett véget Héjjasfalvánál.

Az orosz források a magyar elesettek számát több mint ezerre becsülik, a magyar hadtörténészek ennek felét tartják reálisnak. Az orosz halottak száma hivatalos adataik szerint negyvenegy fő volt. A hatalmas

különbség okát Daragan azzal magyarázza, hogy a magyarok veszteségük nagyobbik részét az üldözés során szenvedték el. Ez így is van, és érdemes idézni Lüders kulcsmondatnak tekinthető megállapítását: Bem „több órán át nem ért el semmiféle sikert, mégsem hátrált egy lépést sem”. Vagyis, mint említettük, órákon keresztül nem mozdult a front, aminek következtében a magyar fél nem foglalkozott a visszavonulás esetleges előkészítésével. Nem készült menekülésre a Sárpatok hídjánál szemlélődő Petőfi sem. A hosszú órák reménytel biztató küzdelme a magyarokat óvatlanná tette. Szinte csak perceik maradtak arra, hogy felmérjék, az ütközet elveszett, mert máris nyomukban voltak a kirobbanó erővel vágató orosz dzsidások és kozákok, akik végre kiereszthették magukból az egész napi tétlenség során bennük felgyűlt feszültséget is.

Eddigi ismereteink szerint – a kétségbeesett menekültáradatot bekerítendő – a Segesvár túlfelén álló csoporttól iderendelt további erősítés, két kozákszázad száguldott előre a Nagy-Küküllő jobb partján, hogy Héjjasfalvánál a futók elé vágjon.

Az orosz forrásokban a város túlfeléről a Küküllő jobb partján a menekülők útjának elvágása érdekében odarendelt lovas egységeknek, sem az előbb említett dzsidásszázadnak, sem ennek a két kozákszotnyának semmi nyoma nincs. Az ütközet osztrák szemtanúi ugyancsak nem említik őket. Az orosz ütközetvázlatokon a Küküllő jobb partján katonaság egyáltalán nincs feltüntetve, de a legkorábbi történelmi feldolgozások sem említik őket. Ezek az orosz lovasok azután bukkannak fel a segesvári ütközet történetében, amikor Petőfi eltűnésének körülményeit kezdik kutatni, s az ütközetet követő fejvesztett menekülés részleteiről számolnak be a túlélők. Egy dzsidás- és két kozákszázadról van szó, az alakulatok pontos megnevezése azt sugallja, mintha hivatalos forrás lenne a közlés alapja. De ilyen hivatalos forrás csak attól származhatna, aki a lovas alakulatok elindulására vonatkozó parancsot kiadta. Ilyent pedig egyelőre, mint említettük, nem ismerünk. És vajon a „félelem lázában kergetett” magyar menekülők – nem véletlenül idéztük hosszabban Gyalókey Lajos sorait az előbb – pontosan meg tudták határozni, hogy a folyó jobb partján milyen orosz alakulatok tűntek fel? Kétséges. Legfeljebb vágató lovas csoportokra emlékezhetek. További kérdés az is, a magyar szemtanúk vajon miből gondolták, hogy a folyó jobb partján vágató orosz lovasok a marosvásárhelyi útról érkeztek.

Az orosz dokumentumok alapján valószínűsíthető, hogy a folyó jobb partján egyáltalán nem voltak oroszok, legföljebb olyan jelentéktelen kozákosztagok lehettek, amelyek talán az üldözés megkezdésekor kelhettek át a csatatérről a túlpartra. Vagyis az üldözésben kizárólag azok a lovas alakulatok vettek részt, amelyek az ütközet elején is az udvarhelyi úton voltak elhelyezve. Nem is hihető, hogy az elővigyázatosságot szem előtt tartó Lüders három lovasszázadot elvont volna Segesvár túlsó feléről, gyengítve szekérvonatának védelmét, még akkor sem, amikor már megbizonyosodott arról, hogy ott támadás nem fenyegeti. Az sem hihető, hogy a város túlfeléről a három századot a várost megkerülve, ismeretlen úton, tagolt terepen rendelte volna a csatatérre, ahogy ezeknek a századoknak az útvonalát Dienes a maga kötetének mellékletében, az ütközetvázlatba berajzolta. Lüdersnek egyébként nem is volt szüksége a lovassági erősítésre: balszárnyán hét pihent lovasszázada állt harcra készen. Arra pedig, hogy az óvatos orosz hadvezetés Magyarországon vagy Erdélyben hasonló bekerítő lovas osztagokat küldött volna ki az esetlegesen hátráló magyarok üldözésére, nem találunk példát.

Összefoglalva az eddigieket, elmondhatjuk, hogy jóval kisebb volt az orosz túlerő a csatatéren annál, mint ahogy eddig véltük, vagyis a délután érkezett nehézüteg kezelőszemélyzetével együtt kb. másfélszeres lett. (De összességében a városnál kb. háromszoros volt.) Az oroszok azonban az ütközet előtti napon már Segesváron pihentek, míg az újoncokkal feltöltött, hiányos fegyverzetű magyar csapatok július 31-én hajnaltól úton voltak, s előző napjaik is erőltetett menetekkel teltek. Bem mindenképpen ki akarta erőszakolni az áttörést, mert arról nem tudott, hogy Segesvár túlsó felén ugyanolyan erősségű orosz haderő várja, mint amilyenel a várostól keletre mérkőzött meg. Az orosz felderítés sem volt jobb, ahogy ez a Lüders bizonytalanságát tükröző orosz forrásokból is kiderül. Az orosz parancsnok Bem erejét addigi sikerei és méltán terjedő hírneve alapján jóval túlbecsülte, és közeledéséről értesülve két irányból is védekezésre készült ellene.

Ismeretes, hogy Bem Segesvárnál Lüders oszlopa ellen három irányból, három oszloppal akart támadást indítani, miközben utasítást adott a Gyulafehérvárt zár alatt tartó Stein Miksa ezredesnek a Nagyszeben védő orosz különítmény elleni támadásra is. Így az oroszok erőfölényét valamelyest ellensúlyozni tudta volna. Nem rajta múlt, hogy jól végiggondolt tervét

nem tudta megvalósítani. Dyck tábornok Dobay József ezredes Kőhalom felől várt oszlopát előző nap szétverte, Kemény Farkas olyannyira várt előrenyomulása Marosvásárhely felől pedig elmaradt.

A már többször idézett orosz ezredes, Daragan arra hívja fel a figyelmet, hogy Bem Segesvárnál hasonló manővert hajtott végre ahhoz, mint amilyent 1849. március elején „már egyszer kipróbált Puchner ellen, amikor minden rendelkezésére álló erővel váratlanul megtámadta Szkarjatyin gyenge különítményét Nagyszebennél. Mindenesetre Bem most úgy cselekedett, mint egy tehetséges katona.” Bem valóban megismételte az egyszer már bevált cselet: villámgyorsan, a kényszerzülte helyzetet felmérve, a kockázatos, de mégis megnyíló lehetőséget kihasználva felvonult Nagyszebenhez, és augusztus 5-én újra bevette a várost.

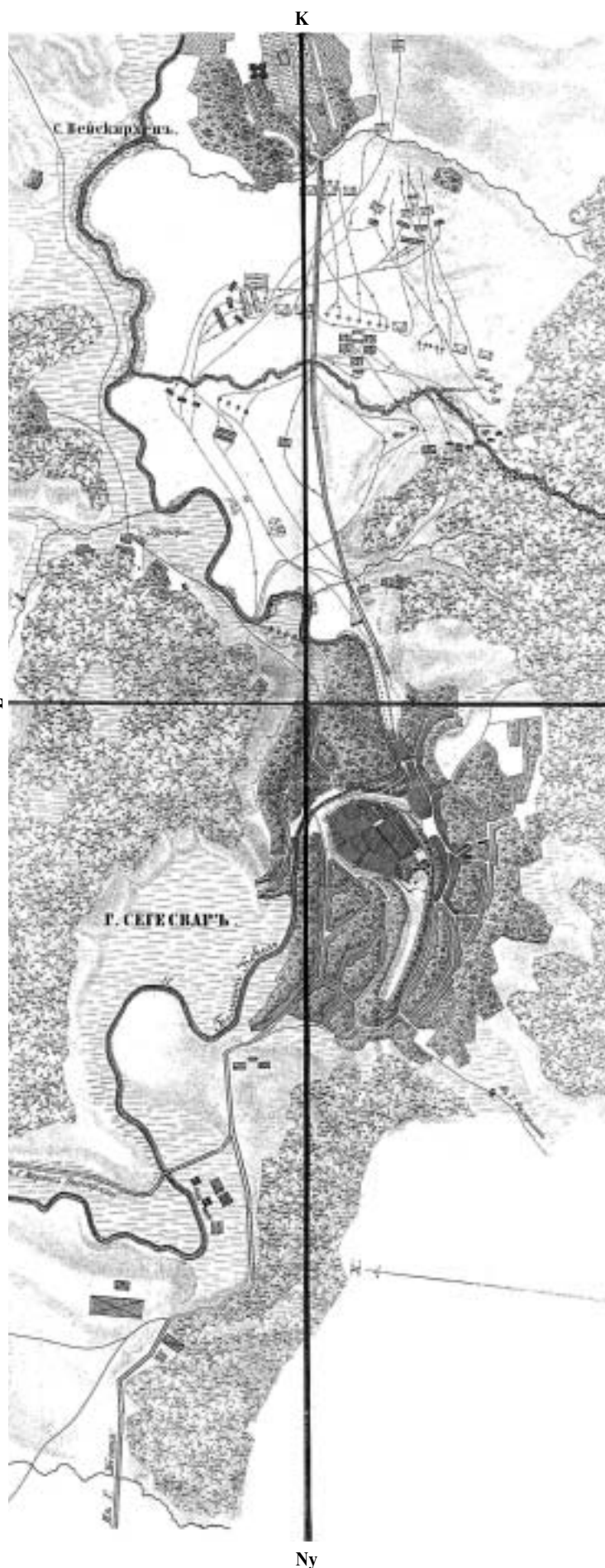
Gyalókey Jenő véleménye hasonló az orosz vezérkari tisztéhez. Lüders tábornok ugyanis augusztus 6-án reggel megint csak Nagyszeben előtt állt: oda jutott vissza, ahonnan tizenegy nappal azelőtt elindult. „Ez volt a segesvári ütközetnek stratégiai szempontból legfontosabb következménye” – állapítja meg a magyar hadtörténész.

Mert Bem feladata az volt, mint már említettük, hogy az Erdélybe benyomult orosz hadakat ott visszatartsa, ne engedje ki őket a magyarországi főhadszíntérre. És Lüders végül „legyűrte ugyan Bemet, de nyolcheti erőfeszítése árán sem sikerült Erdélyből a Nagyalföldre kijutnia, már pedig a hadműveleti terv ezt is kívánta tőle. Az, aki ezt mindvégig megakadályozta, Bem volt; egyedül csak ő, senki más” – méltatja a lengyel vezér elégtelen erők és mostoha körülmények dacára elért teljesítményét ugyancsak Gyalókey. Akinek véleményét az azóta feltárt és az ütközet, valamint az üldözés részleteit tisztázó orosz források nem cáfolják meg.

Végezetül érdemes talán a segesvári csatamezőről néhány, mára elfelejtett arcot felvillantani. A „hatalmas testalkatú, ritka erejű bajvívóét”, az utolsók között menekülő Zeyk Domokos századosét, aki pisztolyát maga ellen fordítva lett öngyilkos, amikor reménytelenné vált további küzdelme a neki-nekironató, körülötte egyre szaporodó orosz lovasokkal. Daczó Zsigmond őrnagyét, aki székely huszárszakaszával kivágta az orosz dzsidások gyűrűjéből Bemet, s aki testén halálos sebbel heverve a héjjasfalvi kocsmá udvarán, pénzét bajtársára bízta, hogy az adja majd át gyermekeinek. A bajtárs, Pap Lajos őrnagy a haldokló kérését csak esztendőkkel később tudta tel-

jesíteni: először kötél általi halálra, majd tizenkét évi várfogságra ítélték, végül Kufsteinből 1857-ben szabadult. Az ifjú Endes Árpád századosét, aki olyannyira bizakodva tartott Segesvár felé, s akinek elestéről anyját bajtársai értesítették. Az anya Lüders engedélyével megpróbálta fia holttestét a következő napokban a harcmezőn megkeresni. Hiába. Az alig tizennyolc éves, szinte gyermeknek számító Mütter Ferenc századosét, aki százada élén tagadólag válaszolt a megadásra felszólító orosz parancsra, és kilenc kardvágás után rogyott a földre. A súlyos sebesültet először holtnak vélték, végül azonban egy szász család gondos ápolásának köszönhetően állt talpra ismét (hogy aztán az osztrákok büntetésből besorozhassák). Kozma Dénes hadnagyét, aki szatmári legényeivel néhány felborult ágyút a Sárpatak hídjánál barikádnak használva többszöri sortűzzel tartóztatta fel a menekülőket üldöző dzsidásokat. És Csordás János közhonvédét, Gyalókay százados hűséges „katonaszolgájáét”, aki gazdája életét mentette meg azzal, hogy az elvágtatni igyekvő, megrémült kocsist „azon komolyan gondolt fenyegetés” kíséretében, „ha a gazdámot itthagysz, lelőlek, mint egy kutyát”, a menekülésre esélyt adó kóberes szekérral maradásra kényszerítette. A szegény sorsú egykori közhonvéd fiát később Gyalókay neveltette a maga gyermekeivel együtt.

A névsor folytatható. Mert a segesvári csata a helytállás, az emberség, az áldozatvállalás – kerülgetjük a szót, mert túl patetikusnak hat, de mással mégsem helyettesíthető –, a hősiesség számos példáját idézi.



Orosz vázlat az 1849. július 31-i segesvári ütközetről. Segesvártól keletre az orosz állások, velük szemben Fehélyháztól nyugatra Bem állásai, közöttük a Nagy-Küküllőbe torkolló Ördögpaták. Segesvártól nyugatra, részben szemben a város kijáratával, az orosz erők másik fele